

Herke Sándor emlékülés

Szeged, 1982. szeptember 28.

Száz évvel ezelőtt született HERKE SÁNDOR, a nemzetközi hírű szikjavító szakember, a magyar talajtan azon generációjának a kiemelkedő tagja, akik megalapozták a tudományterület nemzetközi hírnevét és a jelen eredményeit. Az évforduló alkalmával a Gabonatermesztési Kutató Intézet, az MTA és a MÉM Talajtani Bizottsága, valamint a Magyar Agrártudományi Egyesület Talajtani Társasága emlékülést rendezett Szegeden a Gabonatermesztési Kutató Intézetben.

Az emlékülést SZÁNIEL IMRE igazgató nyitotta meg, megható szavakkal emlékezve HERKE SÁNDORRA, az intézet egykori igazgatójára. A megnyitó után FEKETE ZOLTÁN, a Talajtani Társaság tiszteletbeli elnöke tartott rövid bevezetőt. Személyes élményekkel átszőtt szavai nyomán fokozatosan kibontakozott a hallgatóság előtt HERKE SÁNDOR-nak, a szűkszavú, az ügyért szenvedélyes szorgalommal munkálkodó, példamutató tudósnek az alakja.

Az első előadást STEFANOVITS PÁL, az MTA és a MÉM Talajtani Bizottságának az elnöke tartotta „Herke Sándor életműve” címmel. Előadásában elmondta, hogy HERKE SÁNDOR 1882. szeptember 17-én született Csongrádon, vagyis azon a tájon, amelyhez majdan tudományos munkássága is szorosan fűzte. Középiskolai tanulmányait a kiskunfélegyházi és a szentesi gimnáziumban végezte. Ezután a budapesti Műegyetemnek volt a hallgatója, és ott — mint a magyar talajtan oly sok kiváló művelője —, 1905-ben vegyészmérnöki oklevelet szerzett. Diplomája megszerzése után a magyaróvári Növénytermesztési Kísérleti Állomáson helyezkedett el, ott dolgozott 1924-ig. Ezalatt a 20 esztendő

alatt CSERHÁTI SÁNDOR irányításával főként növény táplálkozási és trágyázási kérdésekkel foglalkozott. A magyaróvári évek alatt volt LÖHNISNÉL Németországban tanulmányúton, ahol a gyökérgümő baktériumok életműködését tanulmányozta. Onnan visszatérve módszert dolgozott ki a foszfortrágyázási szaktanácsadásnak a talaj cukorbontó képessége útján való megalapozásához.

1924-ben került Szegedre, mint az Alföldi Mezőgazdasági Intézet keretében létesített Talajtani és Agrokémiai Kísérleti Állomás szervezője és vezetője. Nem volt könnyű feladata, ugyanis kezdetben „az intézet vezetője, szak- és segédzemélyzete is voltam” — írja visszaemlékezésében. A gyenge felszerelés ellenére néhány hónap alatt megteremtette a kutatás tárgyi feltételeit. Ez időtől fogva munkásságának súlypontja a szikes talajokra helyeződött át. Az 1925-ben megalakított Állandó Központi Talajjavítási Bizottságban — melynek SIGMOND volt az elnöke — más kiváló szakemberek mellett helyet kapott HERKE SÁNDOR is. A 20-as évek derekán részt vett az Alföld szikeseinek talajtani és botanikai térképezésében, majd ezt követően az állami szikjavítási akció irányításában. Hatalmas tapasztalatokra tett szert a szikes talajok javíthatóságának megítélésében, ennek tudományos megalapozására számos kísérletet végzett, és több módszert dolgozott ki.

1947-ben kinevezték Keszthelyre a Talajtani Tanszékre egyetemi tanárnak, de egy év múlva betegsége miatt nyugdíjba vonult. Mint nyugdíjas továbbra is bejárt a szegedi intézetbe, és rendezte, összefoglalta azokat az adatokat, amelyek a meszes-szódás szikesek megis-

merésére, javítására vonatkozóan nagy bőséggben álltak rendelkezésére. Ezt a munkáját szakította meg 1970-ben bekövetkezett halála.

STAFANOVITS PÁL a továbbiakban rámutatott, hogy HERKE SÁNDOR nemcsak szakmai életútjával, eredményeivel szolgál számunkra példaképül, de egyénisége is utánzásra méltó. Mind közvetlen, mind tágabb környezete jól ismerte hihetetlen szerénységét, megfontolt véleménymondását, tiszteletre méltó határozottságát. Következetessége, megalapozott ítéletalkotása egy igaz tudós képét rajzolja ki előttünk. Szerénységét nem befolyásolták a munkásságát elismerő kitüntetések, az 1954-ben adományozott Munka Vörös Zászló Érdemrend, az 1955-ben kapott Kossuth-díj, az 1961-ben odaítélt mezőgazdasági tudományok doktora tudományos fokozat sem.

A következő előadást ÁBRAHÁM LAJOS, a Talajtani Társaság Talajtechnológiai Szakosztályának az elnöke tartotta „Herke Sándor érdemei a gyakorlati szikjavítás megszervezésében és beindításában” címmel. Előadásában kifejtette, hogy HERKE SÁNDOR tevékenysége sohasem szűkölt a laboratóriumi munkára. A helyszíni megfigyelések, szabadföldi kísérletek és a laboratóriumi elemzések szoros egységet alkottak munkásságában. Egész tevékenysége arra irányult, hogy a termelés minél nagyobb hasznát lássa munkájának. A szikes mezők növényzete és a talaj sótartalma közötti kapcsolat vizsgálatának nála a szikes gyepek hasznosítása szempontjából volt értelme. A kultúrnövények (búza, kukorica, répa, napraforgó, kender, rizs, stb.) szóda- és sőtűrőképességének a vizsgálata is közvetlen gyakorlati célt, a szikes talajok jobb hasznosítását szolgálta.

HERKE SÁNDOR kitűnő megfigyelő volt, megfigyeléseit és tapasztalatait részletesen, pontosan rögzítette. „Általában az okszerű talajjavításnál — írja — a talaj kémiai vizsgálatát nem szabad mellőzni, mert annak alapján tájékoztatást nyerhetünk arra, hogy az illető szikesen milyen javítási módot célszerű használni, miáltal sok balsikerral végződő próbálkozásnak, hiábavaló pénzáldozatnak elejét vehetjük. Mondhatni a talaj kémiai vizsgálatának legtöbb értelme a

szikes talajok javításánál van.” A talajvizsgálati módszerek fejlesztésében is a célszerűséget és az egyszerű kivitelezést tartotta szükségesnek. A meszes altalaj minőségének elbírálására — szikjavítás céljára — még ma sincs jobb és alkalmasabb módszerünk, mint a HERKE-féle ülepítési eljárás. A szódas szikesek javítóanyag-dózisának meghatározására szolgáló módszerek közül ugyancsak a HERKE-féle módszer bizonyul napjainkban is a legalkalmasabbnak. HERKE javaslatára indult meg 1938-ban a gazdasági válság miatt 1933 óta szünetelő állami szikjavítási akció, meszes altalajterítéssel.

HERKE SÁNDOR munkáira a tudományosság és a gyakorlatiasság mellett a gazdaságosság szem előtt tartása a jellemző. A meszes altalajterítést is azért szorgalmazta egyebek mellett, mert az akkori viszonyok között 15%-kal olcsóbb volt, mint a mészkeporos javítás. Gazdasági megfontolás alapján dolgozta ki a meszes altalajterítés gépesített technológiáját is, és az addig kézi és fogaterővel végzett javítási módot felváltotta a bányarendszerű gépesített eljárás. A 40-es évek elején HERKÉT a szikjavítás és a homokrózázás miniszteri biztosává nevezték ki. E tiszttségéből a földművelésügyi miniszter csak 1945 augusztusában mentette fel, köszönet és elismerés kifejezése mellett, azon indoklással, hogy pénzügyi és egyéb nehézségek miatt nagyobb arányú talajjavítás egyelőre nem végezhető. Ismert, hogy a későbbi években, amikor erre már lehetőség volt, nagy területen indult meg a szikjavítás azokkal a módszerekkel, amelyeket HERKE SÁNDOR alapozott meg. Meszes altalajjal, meszezéssel és gipszezéssel mintegy 300 000 ha szikes talajon végeztek eddig javítást.

Az emlékülés következő előadását HARMATI ISTVÁN tudományos osztályvezető tartotta „Herke Sándor kutatásai a Duna—Tisza közti szikeseken” címmel. Az előadás anyaga cikk formájában az Agrokémia és Talajtan jelen számában kerül közzésre.

„Herke Sándor munkásságának nemzetközi jelentősége” című előadásában FEKETE ZOLTÁN arról szólt, hogy HERKE SÁNDOR tudományos eredményei messze túlmutatnak az ország határain. 1924-ben a római Nem-

zetközi Talajtani Konferenciára írt munkája, „A vas- és alumínium adszorpciójának hatása mesterséges zeolitra és a talaj fizikai tulajdonságaira”, nagymértékben elősegítette kutatásai külföldi megismerését, hiszen részletesen foglalkozott a nátriumtalajok háromértékű kationokkal történő javításával. 1929-ben a Nemzetközi Talajtani Társaság budapesti konferenciáján tartott előadást „A meszes és szódás szikes talajok javítása” címmel, amellyel magára vonta a világ szikes kutatóinak figyelmét. W. P. KELLEY világhírű kaliforniai kutató a konferencia után meglátogatta HERKE kísérleteit. Látogatása után jelentek meg — bár átdolgozva, vagy továbbfejlesztve —, HERKE módszerei az amerikai szikjavításban. Sajnos e módszereknél már alig történik hivatkozás az eredeti szerzőre. A harmincas évek elejétől kezdve — kivéve a háború alatti és utáni éveket —, valóságos búcsújárás jött létre HERKE kísérleti területeire. A felszabadulás után az MTA Talajtani Kongresszusára német nyelven beküldött anyagának („Alkáli talajok meliorációja és hasznosítása a Duna hordalékos területén”), valamint az 1958-ban német nyelven megjelent dolgozatának („Lignitpor okozta változások a Puccinella limosa gyepeinek szénahozamában és a talaj tulajdonságaiban”) a hatása ismét olyan nagy volt, hogy újraindult a látogatók tömege HERKE kísérleti területeire. A látottakat a vendégek a hazájukban hasznosították, így aztán a Föld legkülönbözőbb pontjain találkozhatunk HERKE eredeti vagy módosított szikjavítási eljárásaival.

A Gabonatermesztési Kutató Intézetben mutatták be azt az anyagot, amelyet a rendezők HERKE SÁNDOR cikkeiből, könyveiből és hagyatékából állítottak össze. A kiállítás alapos áttekintést adott HERKE SÁNDOR tudományos és ismeretterjesztő tevékenységéről.

Az előadások elhangzása és a kiállítás megtekintése után az emlékülés résztvevői a

Gabonatermesztési Kutató Intézet épületének Herke utcai falán elhelyezett emléktáblánál koszorút helyeztek el. Az emlékműnél FEKETE ZOLTÁN HERKE SÁNDOR ismeretterjesztő tevékenységét méltatta. HERKE SÁNDOR azon kevés tudósok közé tartozott, akik tudományos eredményeiket nemcsak tudományos szaklapokban, hanem népszerű formában, közérthető nyelven is közzétették. HERKE SÁNDOR a gyakorló mezőgazdák számára a Csongrád megyei Hírlapban, az Alföld Mezőgazdaságában, a Magyar Rónában, a Magyar Hírlapban, a Szegei Naplóban, a Magyar Nemzetben, a Tiszántúli Gazdáknak, a Szegei Új Nemzedékben, a Természet és Társadalomban tette közzé hat évtized folyamán tudományos eredményeit. HERKE SÁNDOR már pályája elejétől nem kímélt sem időt, sem fáradságot, hogy tanácsot adjon a gazdáknak és a nagyüzemeknek. Nagyon szerette az olyan összejöveteleket, ahol a gazdaságok konkrét problémáit beszélték meg. Mivel kis országunk is túl nagy ahhoz, hogy mindenkit előszóval lehessen meggyőzni, azért gyakran tartott előadást a rádióban.

Az emléktábla megkoszorúzását követően a résztvevők autóbusszal HERKE SÁNDOR sírjához mentek. A sírnál a koszorút — rövid emlékezés után — SZÁNIEL IMRE igazgató helyezte el.

A meleg hangulatú, bensőséges emlékülés eseményei során egyre tökéletesebb, alaposabb kép alakult ki a hazai és nemzetközi szikjavítás feledhetetlen emlékü tudósáról. HERKE SÁNDOR életpályájának bemutatása azonban nem lenne teljes annak a részletes szakbibliográfiának a közzététele nélkül, amely szintén folyóiratunk jelen számában kerül az olvasó elé.

FÜLEKY GYÖRGY

MTA Talajtani és Agrokémiai
Kutató Intézete, Budapest

Érkezett: 1982. október 4.